

H281 Carl XVI Gustaf, 90 öre ljusst högblå^{1,2}

2024-01-10

Sven Erik Mattsson

Inledning

Häftet H281 Carl XVI Gustaf, 90 öre ljusst högblå, har tryckts i både GI som har kn i antikva och i GII som har kn i blockstil. Om man tycker att det är svårt att skilja på kn block och kn antikva så gäller för H281 att kn i blockstil sitter 3–6 mm från frimärksbild medan kn i antikva sitter 8–11 mm från frimärksbild.

Med avseende på omslagsnyansen har häftet indelats i

- A. rosatonat omslag
- B. ljusgrått omslag
- C. (mörk)grått omslag

Det visas i artikeln att den kronologiska ordningen är H281C, H281A och H281B och att

- H281A finns med helt i blockstil och med delat kn i antikva
- H281B finns med delat kn i antikva
- H281C finns med helt kn i antikva och med helt kn i blockstil.

För H281 har både den 3:e och 4:e häftesmaskinen använts för att trycka omslaget och häfta in inlagorna. Artikeln redogör för hur man skiljer häften från dem åt och när de har använts.

Nedan presenteras först färgkortet och vilka kn som finns i de olika tryckserierna. För det andra diskuteras omslagen: omslagsklichéer, häftesmaskiner och RT. Slutligen ges detaljerad information om de olika kn-serierna och vad som karakteriserar dem och vilka kn-tusental som är kända.

¹ Publicerad i Häftessamlaren, Nummer 3 (163), september 2018.

² 2019-09-24: Nya och mer detaljerad redovisning av kända kn-tusental

2020-05-25: Nya kända kn-tusental

2020-09-05: Korrigerat figur 1 och tabell 4 samt nya kn-tusental för TS 2–3.

2022-05-09: Uppdaterat tabell 2 och kända kn-tusental.

2022-10-12: Uppdaterat kända kn-tusental för serierna med hela kn i blockstil.

2024-01-10: Nya kända kn-tusental

Färgkortet

Vid tryckningen av frimärksbanan förde Postverkets frimärkstryckeri något som de kallade *färgkort*. Det är ett kartotekskort i liggande A5-format. Ett exempel finns i artikeln om H323, se Häftessamlarnas hemsida. På tryckpressen fanns ett cylinderräkneverk som räknade antalet varv som tryckcylindern roterat. För en tryckserie, TS, noterades startvärde och slutvärde. Skillnaden mellan ”Till nr” och ”Från nr” ger ”Summa”, som är antalet varv som tryckcylindern roterat. Denna information ges sammanställd i tabell 1.

Tabell 1: Sammanställning av information från färgkortet för H281.

TS	Datum	Cyl. nr	Cylinderräkneverk			Antal kn
			Från nr	Till nr	Summa	
1	750311	145	255 800	263 350	7 550	12 835
2	750317	”	431 100	455 500	24 400	41 480
3	750320	”	455 500	476 000	20 500	34 850
4	750416	”	384 600	399 000	14 400	24 480
5	750603	”	564 900	580 900	16 000	27 200
6	760609	”	580 900	622 200	41 300	82 110

En svart linje mellan två tryckserier betyder att cylindern har förkromats om.

Eftersom tryckcylindern hade 2x17 inlagor per varv så får man antalet häften genom att multiplicera ”Summa” med 34. Då vi kommer att arbeta med kn, så har vi istället räknat om till antal kn. Kn trycktes på vart 10:e häfte från nedre delen av cylindern. Antalet kn får man alltså genom att multiplicera ”Summa” med 1.7. Tyvärr bokförde tryckeriet inte kn.

Tryckserier och kontrollnummerserier

Det har inte varit lätt att koppla ihop tryckserierna med kontrollnummerserierna. För tydlighets skull presenteras resultatet direkt i tabell 2 och det motiveras sedan.

Tabell 2: Tryckserier och kontrollnummer.

TS	Kn stil	Lägsta och högsta kända kn	Antal kn	Räkneverks kn
1	helt kn antikva	66206–80067	13 862	12 835
2–3	helt kn block	00425–62458	62 032	76 330
	helt kn block	39050–44686	5 637	
4	delat kn antikva	20591–43516	22 926	24 480
5–6	delat kn antikva	75070–00000–76292	101 223	109 310

Ibland anges på färgkortet vilken tryckpress som använts, men tyvärr är det inte så fallet för H281. Jag har studerat de färgkort som vi har från samma tid men inte fått fram något användbart. Enligt Per-Olof Persson så fanns det på utgivningsdagen, 750428, häften med hela kn i antikva och hela kn i blockstil. Dessa bör komma från TS 1–3, men det är osannolikt att häften från TS 4 hunnit ut då.

Antagandet att TS 1 trycktes i GI och därmed kn antikva ger bra överensstämmelse med vad vi hittat av häften med hela kn i antikva. Erfarenheter från andra häften pekar på att antalet kn kan vara 5–10% större än vad färgkortet indikerar. Det kan bero på att papper körts genom pressen utan att tryckcylindrarna roterat

Det stora hoppet i cylinderräkneverket från TS 1 och 2 stöder att man tryckt TS 2–3 på GII. TS 3 har efter omförkromning av cylindern tryckts direkt efter TS 2, vilka enligt färgkortet omfattar tillsammans minst

76 tusen kn. Det finns en lång serie med hela kn i blockstil med rest 0 med kn 00–62-tusen och en kort serie med rest 11 och kn 39–44-tusen. Vi kopplar ihop TS 2–3 med den långa serien med kn 00–62-tusen i blockstil. Om vi vill koppla någon tryckserie till den korta serien med kn i blockstil finns det bara en möjlighet och det är TS 1, men det leder till problem. Det hade varit intressant att ha fått se färgkortet för motsvarande märken i rullar. Färgkortet använts för att notera innehav och förbrukning av färg. Man har givetvis haft samma färg till både till frimärkena i rullar och häften. Så en möjlig förklaring till diskrepanserna mellan färgkort och kn kan vara att någon eller några noteringar gjorts på fel färgkort. Det är intressant att notera att den långa serien har rest 0 och den korta har rest 11. Denna skillnad får man då kn går från 99999 till 00000³. Om kn varit sexsiffriga så skulle den första siffran varit ett större för den korta serien; till exempel om långa serien varit 700–762-tusen så skulle den korta serien varit 839–844-tusen. Våra erfarenheter är att GII, som hade kn i blockstil verkligen satte kn på vart tionde häften med stor säkerhet, vilket GI inte gjorde som det framgår av resterna i antikva. Det finns också observationer att man tar ut och byter cylindrar så att resten bevaras; man sätter in c 1 på samma plats. En möjlig förklaring är att man efter TS 2–3 tryckt något annat frimärke av samma storlek, säg rullmärken motsvarande de i H281. Under tiden har man kasserat en första eller sista del av TS 2–3 av H281. För att kompensera för denna kassation har man satt in cylindern och tryckt den korta serien av H281 med kn i blockstil. I det följande benämner i denna korta serie för TS 3B.

Skillnaden i räkneverket mellan TS 3 och TS 4 indikerar att olika tryckpressar har använts för TS 2–3 och TS 4. Vi har ovan kopplat alla kända hela kn med tryckserier och det finns bara delade kn i antikva kvar och de är kända i nästan alla tusental. Det passar bra till TS 5–6, men vad har TS 4 för några kn. Serien med hela kn antikva är alldeles för kort. Efter flera års samlande upptäckte jag att det finns överlappande kn med delat kn antikva i intervallet 20–43-tusen. Tyvärr så hoppar resterna ofta för häften med kn i antikva och man måste alltid vara på vakt för oäkta par när man räknar rester. Jag kom serien på spåret när jag fick häften med kn mycket nära varandra som hade olika omslagsklichéer. För H281 har tryckcylindern 10 omslagsklichéer och då kn sitter på vart tionde inlaga skall kn som är nära varandra hamna i omslag tryckta med samma omslagskliché. Med att häften är nära varandra menas här att de är från samma rulle från tryckpressen. Efter tryckning så inspekterar man inlagorna och tar bort misslyckade inlagor, men då man alltid av kontrollskäl tar bort hela 10-tals multipler av inlagor så ändras inget. Så för smala häften är det enkelt att använda omslagsklichéer för att hitta överlappande serier. För breda häften måste man räkna rester, se Bo Göransson och min artikel som finns på Häftessamlarnas hemsida om H319.

Omslag

H281 indelas i

- A. rosatonat omslag
- B. ljusgrått omslag
- C. (mörk)grått omslag

Tabell 3 visar förekomsten av de olika omslagspapprena i de olika tryckserierna.

³ En kort förklaring: Tänk att när kn slår om till 00000 så är den egentligen 100000 om vi hade haft sex decimala siffror. Resten för 100000 vid division med 17 är 6 och då resten för 0 är 0, så minskar resten med 6. Då den långa resten har rest 0 då vi subtraherar med 6 blir resultatet $0 - 6 = -6$, som är negativt. Vid beräkning av rester vid division med 17 kan vi lägga till heltalsmultipler av 17 och vi får då $-6 + 17 = 11$, som är resten för den korta serien.

Tabell 3: Förekomst av de olika omslagsnyanserna i tryckserierna.

TS	kn	H281A	H281B	H281C
1	helt kn antikva			X
2-3	helt kn block	X		X
	helt kn block	X		
4	delat kn antikva	X		
5-6	delat kn antikva	X	X	

Som synes är där en tydlig kronologi i uppträdandet av de olika omslagen: C, A och B. Detta är ett indicium på att tilldelningen av kn till tryckserier är korrekt.

Vid tillverkningen av häftena H281 användes två olika maskiner för tryckning av omslag och inhäftning. De går under beteckningarna den 3:e och 4:e häftesmaskinen. Vi kallar dem i det följande HM3 och HM4. För en allmän beskrivning av häftesmaskinerna se, Atlas Häfteshandbok. För att kunna skilja på H281 gjorda med HM3 och HM4 behöver man känna till att HM3 satte horisontella ritsar på omslagets utsida. För H281 sitter de på ytterkanten av sid IV. Ritsarna är vanligtvis tydliga, men de kan var mindre markerade. Emellertid så syns de i släpljus. Vidare är RT från HM3 av typ 1; de har tätt tryck och klichén kan vara skadad så att RT har otryckta fläckar eller ”hål”. RT från HM4 har glest tryck och är oftast ojämnt infärgade.

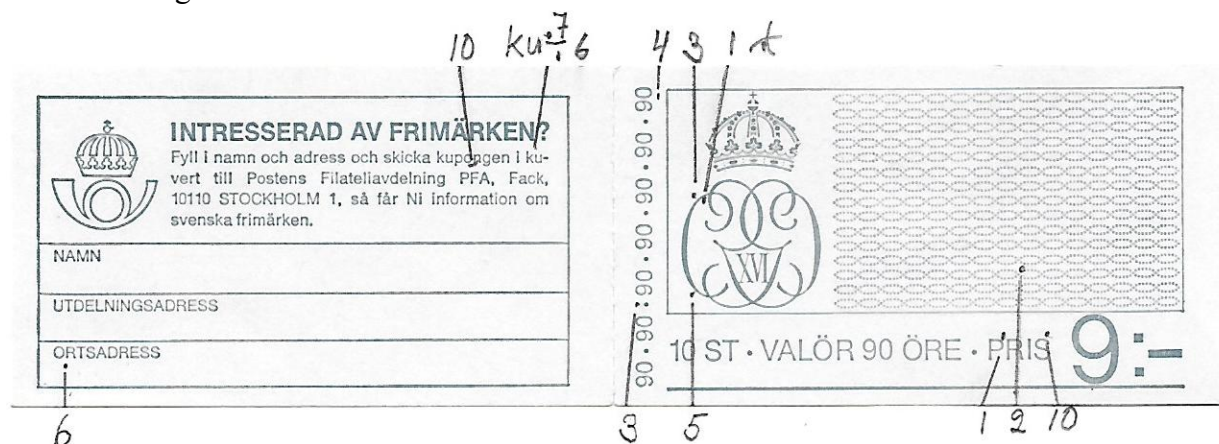
Tyvärr kan vi bara i detalj kartlägga användningen av häftesmaskiner för häften med kn. Se tabell 4.

Tabell 4: Användning av HM3 och HM4 häften med kn för de olika tryckserierna.

TS	kn	HM3	HM4
1	helt kn antikva	X	
2-3	helt kn block	X	X
	helt kn block	X	
4	delat kn antikva	X	
5-6	delat kn antikva		X

För flera häften har man använt båda maskinerna samtidigt och i vissa fall kört ena bandet i en maskin och det andra bandet i den andra maskinen. Alla kända häften H281B med kn är gjorda i HM4 men det finns H281B utan varken kn eller cyls som är gjorda i HM3.

En uppsättning av omslagsklichéer för yttersidan har hittats. Kännetecken för de olika klichéerna finns beskrivna i figur 1.

Figur 1 Kännetecken på ytterklichéerna 1-7 och 10.

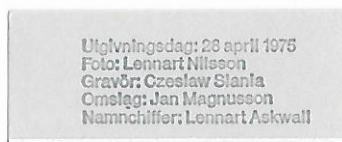
Vid inhäftningen i HM4 av TS 5–6, så har klichéerna 2, 3 och 9 skadats så att på sid IV vid nedre vänstra hörnet är det brott i ram eller stycke av ram är borta. Se figur 2. När klichén är hel så används beteckningen 2h, 3h och 9h och när den har brott 2b, 3b och 9b.

Figur 2 Skada bruten ram på ytterklichéerna 2b, 3b och 9b.

Det är svårare att hitta kännetecken på innerklichéerna. En anledning är att där trycks endast en mindre yta. På sid II kan det finnas en punkt i D:et i ”Dags ...”. Den finns i de häften som gjorts av HM3 och har ytterkliché 7, vi skriver 7~D. Denna variant på innerkliché har inte alls setts på häften från HM4.

På sid II kan det finnas ett streck under ”a” i ”Omslag”. På häften gjorda av HM3 är det väl synligt och är 1–2 mm långt och det sitter tillsammans med ytterkliché 10, kalla det 10~O. På häften från HM4 verkar det vara retuscherat till en svag punkt och finns i häften med ytterkliché 2h, 2h~o och efter brottet på ytterkliché 2, så sitter den tillsammans med ytterkliché 1, 1~o.

Figur 3 Klichéfel: Streck under ”a” i ”Omslag”

För H281 gjorda av HM3 är RT av typ 1 och sitter vanligast på ytterkliché 4. Dock har ett häfte H281A hittats med RT på ytterkliché 6 och det har delat kn +2 med siffrorna 21. För H281 gjorda av HM4 är RT av typ 2 och det sitter på 1~* eller 1~o.

Tabell 4: Förekomst av RT och klichétyper i de olika tryckserierna.

TS	kn	HM	RT	Klichéer									
				1~*	2h~*	3h~*	4~*	5~*	6~*	7~D	8~*	9h~*	10~O
1	helt kn antikva	3	4~*	1~*	2h~*	3h~*	4~*	5~*	6~*	7~D	8~*	9h~*	10~O
2–3	helt kn block	3	4~*	1~*	2h~*	3h~*	4~*	5~*	6~*	7~D	8~*	9h~*	10~O
		4	1~*	1~*	2h~o	3h~*	4~*	5~*	6~*	7~*	8~*	9h~*	10~*
4	delat kn antikva	3	4~*	1~*	2h~*	3h~*	4~*	5~*	6~*	7~D	8~*	9h~*	10~O
		3	6~*										
5–6	delat kn antikva	4	1~*	1~*	2h~o	3h~*	4~*	5~*	6~*	7~*	8~*	9h~*	10~*
			1~o	1~o	2b~*	3b~*	4~*	5~*	6~*	7~*	8~*	9b~*	10~*

Tryckserierna

Nedan redogörs i mer detalj för innehållet i de olika tryckserierna.

Som den representativa resten för en kontrollnummerserie för smala häften anges resten för den cylindersiffra som är hel vilket för H281 är c 2. Om kn är delat så anges den när den hela cylindersiffran sitter på den största delen av kn. För H281 med delade kn 3+2, så anges alltså resten som c 2+ kn ***|** har. För att popularisera och underlätta användandet av rester anges nedan resterna för samtliga kombinationer med kn. Att räkna resten för ett delat kn är ett test för att kontrollera att det är ett äkta par. Om paret har en kombination kan man kontrollera att det har ”rätt” rest. Om paret är enkelt utan kombination så kan man kontrollera att det inte har en rest som borde vara kombinerat med någon cyls.

En rulle med färdigtryckta häftesinlagor från G2 innehöll enligt uppgift i Atlas häfteshandbok en 600–750 m lång frimärksbana. Detta motsvarade 2×13 000 – 2×17 000 stycken H281 häften. I förteckningen nedan över kända kn-tusental så är avståndet mellan kända kn i ett intervall högst 800 kn dvs. 2× 8000 häften. Sannolikheten för att finns en annan variant i intervallet är alltså liten, men det kan ha hänt något under inhäftningen. Klichéerna kan gå sönder. Rullen med omslagspapper tar slut och måste bytas.

TS 1

Alla H281 med helt kn antikva är H281C och tillhör TS 1. RT är av typ 1. Kn har position 00.000 – 000.00 och sitter 9–10 mm från bild. Alla häften från bandet med kn har inhäftats i den 3:e häftesmaskinen, HM3.

Helt kn i antikva lägsta och högsta kända kn	Kn-rest			RT + kn
	kn+ c 2	c 1 fana +kn	kn+ c 1 fot	H281C 4~*
66206–74859	11	5	0	70
75542–78282	8	2	14	
78847–79488	4	4	10	
79900–80067	5	16	11	

Följande kn-tusental är kända:

H281C	HM3	66–70, 74–80

TS 2–3

Alla H281 med helt kn i blockstil är antingen H281C eller H281A och de tillhör TS 2–3 eller den korta serien som inte är noterad på färgkortet. Häften med kn från de två serierna kan skiljas åt genom att avståndet mellan kn och bild är 3–4 mm för TS 2–3 och 5–6 mm för den korta serien. Kn har position 00.000–000.00. Båda HM3 och HM4 har använts.

Serie	Helt kn i blockstil lägsta och högsta kända kn	Kn-rest			RT + kn		
		kn+ c 2	c 1 fana +kn	kn+ c 1 fot	H281A 4~*	H281C 4~*	H281C 1~*
TS 2–3	00425–62078	0	11	6		01, 28, 47, 61–62	
korta serien	39050–44686	11	5	10			

För TS 2–3 är följande kn-tusental kända:

H281C	HM3	00			06–10, 11–13		15		18–22
H281C	HM4		01–02	05			14–15		16–18

H281A	HM3								36–37
H281C	HM3		23, 24–26, 27–29, 30, 31				32–34, 35–36		
H281C	HM4	22–23			31–32				

H281C	HM3	38–47, 48–50, 53–55, 59–62

För den korta serien som inte finns noterad på färgkortet är följande kn-tusental kända:

H281C	HM3	39		41–43	
H281C	HM4		40		44

TS 4

TS 4 har häften med delat kn 3+2 antikva. Kännetecken för häften från TS 4 gentemot de från TS 5–6 är att de från TS 4 har kn 8–9 mm från bild och att de med kn gjordes i HM3; de har ritsar på ytterkanten av sid IV.

Delat kn 3/2 i antikva lägsta och högsta kända kn	Kn-rest					RT + kn
	c 2	kn+	c 1 fana	c 1 fot	kn+	H281A
	+kn	kn+ c 2	+kn	+kn+ c 1 fana	kn+ c 1 fot	4~*
20591–23200	4	16	15	10	5	21
26039–39700	16	11	10	5	0	
41498–43516	1	13	12	7	2	

Följande kn-tusental är kända:

H281A	HM3	20–21, 23, 26–27, 28–30, 36, 37–38, 39, 41, 43

TS 5–6

TS 5–6 har häften med delat kn 3+2 antikva. Kännetecken för häften från TS 5–6 gentemot de från TS 4 är att de från TS 5–6 har kn 9–10 mm från bild. Inga kända kn från TS 5–6 har ritsar på ytterkanten av sid IV, vilket indikerar att de gjordes i HM4. Dock finns det H281B med ritsar på ytterkanten av sid IV och som då gjorts i HM3. Förklaringen är att dessa kommer från bandet utan varken kn eller cyls.

Delat kn 3/2 i antikva lägsta och högsta kända kn	Kn-rest					RT + kn	
	c 2	kn+	c 1 fana	c 1 fot	kn+	H281A	H281B
	+kn	kn+ c 2	+kn	+kn+ c 1 fana	kn+ c 1 fot	1~*	1~*
75070–82549	9	4	3	15	10	79, 82	
85469–94802	4	16	15	10	5		
95600–02611	?						
03242–03523	6	1	0	12	7		
04914–06745	1	13	12	7	2	06	
09047–32547	11	6	5	0	12	20	
32771–36525	9	4	3	15	10	34	36
37912–47100	7	2	1	13	8	41	40, 44
48074–62635	1	13	12	7	2		52, 56, 58
63977–76292	6	1	0	12	7		74

Följande kn-tusental är kända:

H281A	HM4	75–76, 78–79, 80, 81–82, 85, 86, 87, 89–91, 93–94, 95–96, 98, 01–03, 04–06

H281A	HM4	09–10, 12–17, 18–25

H281A	HM4	29	31–34	38	41	48	51
H281B	HM4	26–28	30	35–36, 37	40–41	43–46	48

H281B	HM4	51–56, 57–62, 63–65, 66, 68–71, 72–76

Rapportera

Kommentarer och rapporter om nya kn-tusental är välkomna. Kontakta Sven Erik Mattsson, E-post SvenErik.B.Mattsson@gmail.com